

ARTICOLE/ARTICLES

CONFLICTUL LINGVISTIC – O CONSECINȚĂ A BILINGVISMULUI DIGLOSIC.
SITUAȚIA DIN REPUBLICA MOLDOVA

Marta ISTRATI,
Doctorandă,
Universitatea de Stat din Moldova

LINGUISTIC CONFLICT AS A CONSEQUENCE
OF DIGLOSSIC BILINGUALISM.
THE SITUATION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Marta ISTRATI,
Ph.D. Student,
State University of Moldova

Abstract

The coexistence of two or several languages in the same linguistic space will not be deprived of "competition" and conflict. The prototype theory of the situation of conflict has two authors - L. Aracil and R. Ninyoles. The originality of the Catalano-Occitan sociolinguistics bases on the fact that the diglossia is considered a conflict in evolution, complicated by a dilemma and fed by sociolinguistic representations. Generally, these representations are set against the dominated language and favourable, by consequence, against the situation of domination. Having some influence on the mentality and the verbal choice of communicators, these representations usually form an ideological group. The consequence of the diglossic conflict consists in either the linguistic replacement, when the dominant language exercises the functions of the dominated language, or in the linguistic nominalization, which consists in the reconquest by the dominated language of its functions due to the verbal loyalty of the communicators and to the correct linguistic politics.

Rezumat

Coexistența a două sau mai multe limbi în același spațiu lingvistic nu va fi lipsită de „competiție” lingvistică și de conflict diglosic. Inițiatorii unei teorii asupra unui prototip de situație conflictuală sunt L. Aracil și R. Ninyoles. Originalitatea sociolingvisticii catalano-occitane rezidă în faptul că diglosia este considerată un conflict în evoluție, complicat de o dilemă și alimentat de reprezentări sociolingvistice. În general, reprezentările date sunt opuse limbii dominate și favorabile, în consecință, situației de dominare. Influențând mentalitatea și alegerea lingvistică a vorbitorilor, acestea formează, de obicei, un ansamblu ideologic.

Consecința a conflictului diglosic poate fi sau substituția lingvistică, când limba dominantă preia funcțiile limbii dominate, sau normalizarea lingvistică, care constă în recucerirea de către limba dominată a tuturor prerogativelor sale, datorită fidelității lingvistice a vorbitorilor și politicii lingvistice corecte.

Când se vorbește despre existența unui conflict lingvistic într-o comunitate, cercetătorii operează, mai ales, cu noțiunea de **diglosie**, căci termenul **bilingvism** este asociat, de obicei, cu situația de echilibru funcțional și cunoașterea perfectă a două limbi.

Pentru a caracteriza **diglosia**, C. Ferguson invocă două criterii distincte: concurența a două variante ale aceleiași limbi și statutul diferit al acestor două variante, una caracterizând vorbirea cotidiană și alta impusă ca limbă oficială. A. Martinet afirmă că, dacă s-ar păstra doar primul criteriu, al apartenenței genetice, aceasta ar permite să se identifice întotdeauna un grad de diglosie în comunitățile monolingve, deoarece nu există niciodată identitate între vorbirea cotidiană și norma oficială. De aceea, diglosia va fi identificată în cazul când vorbitorii o conștientizează și luptă pentru reducerea sau eliminarea acestei dualități, fie prin reducerea

progresivă a diferențelor care separă cele două variante, fie prin generalizarea uneia dintre ele¹. Sub impulsul unor lingviști ca J. Gumperz și J. Fishman², s-a pus accent pe criteriul sociologic în diferențierea statutului limbilor. Astfel, se consideră *diglosie* situația sociolingvistică în care se utilizează, în mod concurent, două idiomuri cu statut sociocultural diferit: o vernaculară (o formă lingvistică achiziționată primar și utilizată în viața cotidiană) și o altă limbă, a cărei utilizare, în anumite circumstanțe, este impusă de autoritățile statului sau comunității respective³.

Varianta lui C. Ferguson (1959) a fost numită "classical diglossia", pe când cea a lui J. Fishman (1967) - "extended diglossia". Pentru această taxonomie, Kloss propune termenii "in-diglossia" (endo-diglossie) și "out-diglossia" (exo-diglossie)⁴. Scotton (1986) introduce, cu același scop, denumirile de "narrow diglossia" și "broad diglossia"⁵. În lucrările sale, Britto (1986) utilizează termenii "use-oriented" și "user-oriented diglossia"⁶. În pofida acestei diversități, toți sociolingviștii menționați se bazează pe un singur principiu: legătura genetică dintre variantele aflate în diglosie. În sociolingvistica americană, s-a accentuat asupra ideii că diglosia dintre două limbi poate evolua în timp, păstrându-se, totodată, caracterul stabil al diglosiei clasice. Bunăoară, sociolingvistica americană se caracterizează printr-o viziune funcționalistă statică și prin descrierea unei distribuții relativ constante și complementare a variantelor/limbilor în contact. Această viziune a fost, probabil, determinată de particularitățile situațiilor diglosice analizate. Astfel, exemplele clasice ale lui C. Ferguson sunt: "Standard German/Swiss German, Standard Arabic/Vernacular Arabic, Standard French/Kréyòl in Haiti, Katharevousa/Demotiki in Greece"⁷. De asemenea, sociolingviștii care analizau situațiile imigranților din S.U.A nu evidențiau conflictul diglosic, deoarece aceștia erau conștienți de necesitatea unei integrări sociale și a substituției lingvistice.

Concepției americane i se opune sociolingvistica catalană (reprezentată de L. Aracil, R. Ninyoles, F. Vallverdu, Badia i Margarit ș.a.) și sociolingvistica occitană (în particular, R. Lafont și echipa sa de cercetare) care se distinge printr-o perspectivă mult mai dinamică (și polemică). Nu se mai analizează o coexistență echilibrată a două limbi în concurență, ci una problematică, deoarece, în comunitățile pe care le au în vedere acești lingviști, vin în contact limba dominată (catalana, occitana) și limba dominantă (respectiv, castiliana, franceza). În acest context de supremație persistă dezechilibrul și instabilitatea, *conflictul* și dilema⁸.

Pentru prima dată, termenul *conflict lingvistic* a fost utilizat de L. Aracil, în cadrul comunicării științifice «Conflictul lingvistic și normalizarea lingvistică în noua Europă» (1965), prezentată la Universitatea din Nancy și publicată, mai târziu, într-o culegere de lucrări (1982), în care sociolingvistul valencian afirma: "Din fericire sau din nefericire, istoria Europei Occidentale nu este foarte bogată în exemple de conflict lingvistic, trecute și prezente. La prima vedere, descoperim o frapantă diversitate de cazuri. Limbile ca dalmata și cornica au dispărut, pe când altele (engleza, franceza, castiliana etc.) au reușit, nu fără ajutorul organizațiilor politice respective, să-și sporească influența și să se impună dincolo de teritoriile lor inițiale. În al treilea rând, alte limbi (dintre care cea mai considerabilă din toate privințele este catalana) rămân "minoritare", în măsura în care nu s-au retras decât parțial sub presiunea limbilor "dominante". Aceste limbi "minoritare" înfruntă o dilemă: fie vor avea soarta limbilor cornică și dalmată, fie vor urma exemplul altor limbi (cehă, polonă, fină, etc.) care au supraviețuit și "au ieșit la suprafață" împreună cu "statele-națiuni"⁹.

¹Martinet, 1982, p. 9.

²Apud Martinet, 1982, p. 9.

³*ibidem*, p. 10.

⁴Kloss, 1966.

⁵Scotton, 1986.

⁶Britto, 1986.

⁷Ferguson, 1959, p. 325-340.

⁸Boyer, 1996, p. 92.

⁹*idem*, p. 93.

Despre aceeași dominare a unor limbi asupra altora prin factorul politic, vorbește și G. Kremnitz într-un articol din “Langages” (1981): “Există conflict lingvistic când două limbi evident diferite se înfruntă, una dominantă din perspectiva politică (utilizare oficială, utilizare publică) și alta dominată politic. Formele de dominare pot fi represive (ca cele pe care statul spaniol le-a practicat asupra franchismului) sau tolerante pe plan politic și ale căror forțe represive sunt esențial ideologice (ca cele practicate de statele francez și italian). Un conflict lingvistic poate fi acut și latent, conform condițiilor sociale, culturale și politice. Astfel, într-o societate pre-industrială, cu o situație stabilă de diglosie, conflictul lingvistic este, de obicei, latent [...]. Dar într-o societate industrializată, în care ideologia diglosică este, înainte de toate, întreținută de clasele și sectoarele sociale care împiedică dezvoltarea socio-economică și culturală, conflictul apare, de obicei, sub forma sa acută”¹⁰.

În 1981, Ph. Gardy și R. Lafont publică în revista “Lengas” un articol, devenit celebru în sociolingvistica periferică (catalană și occitană), cu titlul «Diglosia ca conflict». Modelul teoretic descris în acest studiu e cel al unei sociolingvistice apărute în anii șaizeci, în domeniul catalan, mai precis în Valencia, regiunea unde se observă o distribuție geopolitică și sociolingvistică a catalanei și castiliane (adică a spaniolei). Inițiatorii acestui model sunt cercetătorii L. Aracil și R. Ninyoles, a căror activitate a fost preluată, din punct de vedere științific și instituțional, de “Grup Català de Sociolingüística” (1974)¹¹, ai cărui reprezentanți de vază sunt, de asemenea, Badia i Margarit și F. Vallverdú. Nu e vorba de o școală pe poziții unanime: păreri exprimate au fost uneori în contrast și au dat naștere unor polemici. Cu toate acestea, pentru sociolingviștii din domeniu, școala catalană de sociolingvistică a fost esențială, deoarece a reușit să propage idei preluate și de alți cercetători “periferici” (în raport cu centrele din statele respective: Spania și Franța), de exemplu, din domeniul occitan, și mai ales, echipa reunită la Montpellier în jurul lui R. Lafont.

Într-o disciplină nouă, cum este sociolingvistica, se întâmplă frecvent ca termenii propuși de unii autori să fie preluați și “adaptați” situațiilor concrete. Pornind de la fenomenele sociolingvistice legate de plurilingvismul din Elveția și de migrațiile din această țară (externe și interne), precum și de la critica adusă modelului fergusonian, care reprezintă o descriere prea restrictivă a diglosiei, G. Lüdi și B. Py au propus o altă modalitate de descriere a situațiilor date. Această viziune a fost dezvoltată și de alți colaboratori ai cercetătorilor amintiți, ca M. Matthey și J. F. de Pietro. Remarcăm obiecțiile ce țin de *prestigiul* varietăților aflate într-o configurație diglosică, obiecții făcute pe baza situației din Elveția germană, în care, după cum afirmă G. Lüdi, nu există diferență de prestigiu între cele două variante de referință: “toate păturile sociale utilizează, fără excepție, dialectul în viața familială [...], nu se alege niciodată germana scrisă din motive de prestigiu social”¹². Sociolingviștii elvețieni propun să nu se mai reducă diglosia la dimensiunea sa conflictuală, căci o diglosie “consensuală” este posibilă și trebuie propuse măsuri care pot fi luate pentru a dirija, în folosul tuturor celor interesați, repertoriile plurilingve, atât sociale, cât și individuale. În opinia sociolingviștilor elvețieni, conflictul influențează contactul dintre limbi, chiar statutul acestora, dar este, înainte de toate, un fenomen ce depinde de vorbitori și nu de limbi¹³. Din această cauză, modelul elvețian optează pentru un studiu microsociolingvistic, spre deosebire de cel fergusonian (nord-american) sau occitan (“conflictual”), care atribuie diglosiei dimensiuni macrosociolingvistice (perspectivă sincronică (sociolingvistica nord-americană) sau diacronică (sociolingvistica “periferică”). Bunăoară, Ninyoles atribuie noțiunile *diglosie*, *conflict lingvistic*, *normalizare* și *planificare lingvistică* macrosociolingvisticii, iar conceptele *bilingvism* și *limbă maternă* – domeniului microsociolingvistic¹⁴.

Dacă conflictul lingvistic nu poate fi prezentat pe toată durata sa, perspectiva evoluționistă este înlocuită de cercetătorii occitani și catalani printr-o viziune globală. Dezechilibrul și inegalitățile sociolingvistice sunt înfățișate din punctul de vedere al societății în ansamblul ei, al grupurilor sau

¹⁰Baylon, 1996, p. 151.

¹¹Boyer, 2001, p. 52.

¹²Boyer, 2001, p. 51.

¹³*ibidem*, p. 52.

¹⁴Крюкова et alii, 1991, p. 99.

chiar al comunităților care luptă pentru recunoașterea și/sau apărarea identității lor, precum și pentru cucerirea sau menținerea puterii (politice, economice, etc.). În consecință, problema lingvistică se dezvoltă din însăși structura societății și nu poate fi corect apreciată dacă nu se cunosc toate relațiile din această structură socială, **determinarea socială a conflictului și manifestările lui concrete**.

Ninyoles a remarcat că, odată cu **democratizarea** societății, a organelor ei de stat și de cultură, crește gravitatea problemelor lingvistice, astfel încât conflictele existente devin obiectul discuțiilor oficiale și publice. Cercetătorul catalan insistă ca fenomenele sociolingvistice să se prezinte atât ca fapte cristalizate, dar și în legătură cu reprezentările și atitudinile vorbitorilor în momentul istoric dat¹⁵.

Referindu-ne la situația din Republica Moldova, considerăm că abordarea problemei conflictului diglosic trebuie să înceapă de la localizarea acelor straturi ale societății care utilizează **rusa** ca limbă a culturii, dar sunt de naționalitate română și, pe de altă parte, de la analiza acelor mecanisme care cauzează **substituția lingvistică**. În literatura de specialitate, aspectul diacronic al bilingvismului româno-rus din țara noastră a fost analizat multilateral. De asemenea, a fost demascat "mitul bilingvismului armonios" care, în realitate, a fost diglosic. Sociolingvistul occitan R. Lafont caracterizează deosebit de elocvent asemenea situații: "diglosia înseamnă nedreptate, de vreme ce una dintre limbi este dominată, și această nedreptate nu este niciodată singură.[...] Diglosia nu este o formă de expropriere a autohtonului, susținută de o ideologie calmantă"¹⁶. O părere similară a fost exprimată și de P. Eckert: "Acceptarea specializării unei limbi în domenii diferite permite consolidarea constantă a inegalității sociopolitice, care se află la baza impunerii limbii străine"¹⁷. Este cunoscut faptul că utilizarea și propagarea bilingvismului reprezenta, în trecut, o cale de a îndreptăți, dar, concomitent, de a ascunde și a grăbi înlocuirea limbii române cu limba rusă în diverse domenii. Este evidentă asemănarea acestei situații lingvistice din țara noastră cu cea din țările catalane, descrisă, de exemplu, în monografia lui Ninyoles «Conflict lingvistic în Valencia», sau de Aracil, în «Bilingvismul ca mit» (1982). Referindu-se la relația dintre catalană și castiliană, acești lingviști afirmă că poziția subordonatoare a primei limbi față de a doua este considerată un fapt firesc și, de aceea, vorbitorii limbii "inferioare" trebuie (sau sunt îndemnați) să fie bilingvi, fără a se insista asupra unei atitudini reciproce din partea vorbitorilor limbii "superioare"¹⁸. Din aceleași cauze ca și în Catalonia, moldovenii nu puteau evolua social și profesional atâta timp cât cunoșteau doar limba română. Eventualele schimbări de statut și progresul erau în legătură nemijlocită cu limba și cultura rusă, iar afilierea la acestea contribuia la îndepărtarea individului de propria comunitate lingvistică. Încorsetarea limbii române numai în limitele comunicării familiale și susținerea bilingvismului diglosic aveau drept scop mărginirea limbii băștinașilor la starea ei dialectală. Revenind la comparația cu spațiul iberic, același proces l-a supotat și limba catalană, fapt semnalat de sociolingviștii "nativi" ("periferici"), precum Ninyoles, care afirma că bilingvismul diglosic, ca idiologie, permitea îmbinarea "bilingvismului fericit" cu perspectiva imperialismului lingvistic¹⁹. În ceea ce privește situația noastră, originea acestui mit și, în general, a **ideologiei diglosice** (termen introdus de Ninyoles), poate fi identificată în procesul rusificării cercurilor dominante și a intelectualității, care nu ar fi putut atinge și menține poziția socială respectivă fără cunoașterea limbii ruse. Obiectivele autorităților coincideau cu necesitatea băștinașilor, deveniți rusofoni, de a găsi un compromis convenabil lor, în situația de conflict dintre două limbi cu drepturi inegale. Circumstanțe asemănătoare sunt descrise și de Aracil, care a utilizat prima dată termenul **conflict lingvistic**. Situația de diglosie apare, de fapt, în special, în interiorul păturii dominante, deoarece, utilizând limba rusă cu funcții oficiale (mai ales în scris), ei continuau să comunice în limba maternă în familie. Acest fenomen a făcut să apară și să se consolideze stereotipul bilingvismului. Diglosia s-a extins și asupra altor categorii sociale în urma unor fenomene social-politice importante, precum politica lingvistică de asimilare. Iată de ce nu este posibilă schematizarea unor astfel de situații și va fi greșită perspectiva de

¹⁵ *ibidem*.

¹⁶ Tabouret-Keller, 1982, p. 32.

¹⁷ Baylon, 1996, p. 151.

¹⁸ КрЮКОВА et alii, 1991, p. 102.

¹⁹ *ibidem*, p. 103.

prezentare «monolită» a societății basarabene. O altă manifestare a ideologiei diglosice – teoria celor două limbi (limba română – limba “moldovenească”) – problemă actuală în Republica Moldova²⁰, își găsește analogie în situația lingvistică din Valencia, unde a fost propagată o teorie asemănătoare: limbă catalană - limbă “valenciană”. Se susținea că comunitatea din Valencia conștientizează specificul său lingvistic și nu utilizează limba catalană literară, ceea ce, conform afirmației autorităților, nu prezintă pericol pentru pozițiile limbii locale. Ninyoles demonstrează însă contrariul: păturile castilizate ale societății date au luptat pentru această opoziție fictivă, dorind să slăbească solidaritatea în cadrul întregii comunități lingvistice, să mascheze adevăratul conflict lingvistic dintre catalană și castiliană și să păstreze diglosia, valencianei atribuindu-i-se un statut inferior de dialect al catalanei²¹.

O politică lingvistică analogă a fost promovată de Rusia țaristă și Uniunea Sovietică în Basarabia - politica pseudostiințifică și antiromânească a celor “două limbi” și “două popoare”. Cauzele ideologice ale acestui fenomen, atât în Valencia, cât și în țara noastră, au fost completate și cu alți factori. În școli, un timp îndelungat, nu se studiau formele lingvistice standard ale catalanei și, respectiv, ale românei. Concomitent, aveau loc procesele intense de castilizare și rusificare. Variantele regionale (valenciana și moldoveneasca) nu doar se promovau insistent, dar sufereau și influențe devastatoare ale limbilor dominante. Profitându-se de existența unor particularități dialectale, de natura fonetică, morfologică și lexicală, și limitându-se accesul maselor largi la limbajul standard, se accentua astfel distanța lingvistică dintre variantele vorbite și cele standard. Drept consecință a fost dezvoltată, în mod deliberat, *diglosia interioară* (clasică/fergusoniană/endo-diglosia), care a provocat schimbări în *conștiința* vorbitorilor – „auto-identificarea” greșită cu variantele dialectale respective, privite ca limbi aparte. Unele generații au fost supuse proceselor de *aculturație*, începând cu adăugarea unor elemente de cultură a națiunii dominante și ajungându-se la o substituție a culturii strămoșilor.

Numeroasele similitudini între diglosia din țara noastră și cea din spațiul catalano-occitan (pe exemplul căruia a fost elaborată *teoria conflictului lingvistic*), sînt o fermă dovadă a faptului că așa-numitul bilingvism româno-rus a generat un conflict lingvistic acut. Contrar opiniei sociolingviștilor americani, care consideră diglosia un fapt stabil, ce poate dura secole la rând, sociolingviștii “periferici” au demonstrat caracterul *evolutiv* al acestei situații lingvistice, conflictul fiind complicat de o *alternativă*: sau limba dominată va fi definitiv înlăturată de limba dominantă și rezultatul conflictului este *substituția* lingvistică sau rezistența în favoarea limbii dominate va impune ameliorarea situației și va *normaliza* progresiv utilizarea limbii (după ce se vor stabili standarde acceptate de vorbitori), adică va recuceri funcțiile orale și scrise ale unei limbi în plină activitate, fiind astfel utilizată în toate domeniile sociale. Trebuie, desigur, să menționăm că asemenea răsturnări ale diglosiei au fost posibile datorită *fidelității* vorbitorilor limbilor respective și a unei ferme *determinări instituționale*, care s-a afirmat prin legi, decrete și implicarea instanțelor de gestiune a *normalizării*²². Bunăoară, bazele modelului lingvistic catalan au fost puse de «Statutul de Autonomie» din 1979. Acesta definește catalana ca limba Cataloniei și statuează caracterul ei co-oficial (alături de spaniolă). El stabilește, de asemenea, obligația conducerii regionale de a garanta folosirea curentă și oficială a ambelor limbi, precum și de a crea condițiile pentru realizarea egalității depline între cele două limbi.

Aracil a înaintat axioma că existența și supraviețuirea limbii depinde nu de numărul vorbitorilor, ci de plenitudinea funcțiilor limbii. De aceea, unicul mijloc de salvare a unei limbi este *normalizarea lingvistică* (termen introdus de acest cercetător în 1965), care constă în elaborarea și legiferarea normelor uzului, ceea ce, în consecință, lărgeste domeniile de utilizare a limbii.

Astfel de măsuri pot să determine reafirmarea tuturor prerogativelor limbii române în Republica Moldova.

Referințe

BAYLON, Ch. *Sociolinguistique: Société, langue et discours*. Paris: Nathan, 1996 [=Baylon, 1996].

BOYER, H. *Éléments de sociolinguistique*. Paris: DUNOD, 1996 [=Boyer, 1996].

²⁰Condrea, 2007, p. 41-56.

²¹*ibidem*, p. 111.

²²Boyer, 2001, p. 55.

- BOYER, H. *Introduction à la sociolinguistique*. Paris: DUNOD, 2001 [=Boyer, 2001].
- BRITTO, Fr. *Diglossia: A study of the theory with application to Tamil*. Washington. D.C.: Georgetown University Press, 1986 [=Britto, 1986].
- CONDREA, I. *Studii de sociolingvistică*. Chişinău: CEP USM, 2007 [=Condrea, 2007].
- FERGUSON, Ch. *Diglossia* //Word. No. 15, 1959 [=Ferguson, 1959].
- KLOSS, H. *Types of multilingual communities* //Sociological Inquiry. No. 36.2, 1996 [=Kloss, 1996].
- MARTINET, A. *Bilinguisme et diglossie. Appel à une vision dynamique des faits* //La Linguistique. Vol 18. fasc.1, 1982 [=Martinet, 1982].
- SCOTTON, C. M. *Diglossia and code-switching* //FISHMAN, J. (ed.) *The Fergusonian impact, vol 2: Sociolinguistics and the sociology of language*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1986 [=Scotton, 1986].
- TABOURET-KELLER, A. *Entre bilinguisme et diglossie du malaise. Des cloisonnements universitaires du malaise sociale* //La Linguistique. Vol. 18. fasc.1, 1982 [=Tabouret-Keleir, 1982].
- КРЮКОВА, Т. Б., НАРУМОВ, Б.П. *Зарубежная социолингвистика. Германия. Испания*. Москва: Наука, 1991 [=Крюкова et alii, 1991].